

İnanç Turizmini Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi ve Tez Sonuçları Açısından Bir Değerlendirme (1998-2023)

Bibliometric Analysis of Postgraduate Theses on Faith Tourism and an Evaluation in Terms of Thesis Results (1998-2023)

Özgür Devrim YILMAZ^a, Elif AYVAZ RANGİL^b ve Gizem HAFIZOĞLU^b

^a Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, İzmir, Türkiye.

^b Yüksek Lisans Öğrencisi., Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD., İnanç Turizmi Tezli Yüksek Lisans Programı, İzmir, Türkiye.

Özet

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye açısından önemli bir turizm türü olan "inanç turizmi" kavramını konu alan lisansüstü tezlerin 25 yıllık bir süreçte belirlenen kriterler açısından değerlendirilmesidir. Bu kapsamda Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi Aralık 2023'te taranmış ve inanç turizmi konulu 73 adet tez kayıt altına alınmıştır. Belirlenen kriterlere göre elde edilen veriler bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiş ve bulgular yorumlanmıştır. Çalışmada ayrıca tezlerin "anahtar kelimeleri" ve "öneriler" kısımları da incelenmiş ve temalar belirlenerek gruplandırılmıştır. Bu bulgular aynı zamanda araştırmannın benzer bibliyometrik çalışmalardan ayrılan yönünü de oluşturmaktadır. Çünkü ulusal yayınlarda inanç turizmini konu alan tezlerin benzer biçimde incelendiği geçmiş çalışmalarda tez önerileri ve/veya anahtar kelimeler üzerinden bir değerlendirme içeren makale çalışmasına rastlanmamıştır. Elde edilen sonuçlara göre inanç turizmi konusu en çok 2019 yılında çalışılmış, ilgili alanda tezli yüksek lisans programına sahip olan üniversitelerde ağırlıklı olarak tercih edilmiş, yoğunlukla belli bir yer/bölgedeki inanç turizmi potansiyeli temel konu olarak ele alınmış ve ilgili alana yönelik tanıtım çalışmalarının artırılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu çalışma ile elde edilen güncel bulgular ve yapılan değerlendirmelerin özellikle ilgili alanda yürütülecek gelecek çalışmalar için yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnanç Turizmi, Turizm, Lisansüstü Tez, Bibliyometrik Analiz, Türkiye

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 12.03.2024
Kabul Tarihi 21.05.2024

Sayı Editörü

Sağbetullah MERİÇ

Abstract

The main purpose of this study is to evaluate the postgraduate theses on the concept of "faith tourism," which is an important type of tourism for Turkey, in terms of the criteria determined over a 25-year period. In this context, the Council of Higher Education Thesis Center was scanned in December 2023, and 73 theses on faith tourism were recorded. The data obtained according to the determined criteria were examined by the bibliometric analysis method, and the findings were interpreted. In the study, the "keywords" and "suggestions" sections of the theses were also examined, and themes were identified and grouped. These findings also constitute an aspect of the study that differs from similar bibliometric studies since in previous studies where faith tourism related theses were analyzed in a similar way; there was no evaluation of thesis suggestions and keywords. According to the results obtained, the subject of faith tourism was mostly studied in 2019; it was predominantly preferred in universities with master's degree programs in the relevant field; the potential of faith tourism in a certain place or region was mostly addressed as the main subject; and the necessity to increase promotional activities in the relevant field was emphasized. It is thought that the current findings and evaluations made in this study will be especially useful for future studies to be carried out in the relevant field.

Keywords: Faith Tourism, Tourism, Postgraduate Thesis, Bibliometric Analyses, Turkey

Sorumlu Yazar

Özgür Devrim YILMAZ
devrim.yilmaz@deu.edu.tr

Önerilen Atf:

Yılmaz, Ö. D., Rangil, E. A. ve Hafizoğlu, G. (2024). İnanç Turizmini Konu Alan Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi ve Tez Sonuçları Açısından Bir Değerlendirme (1998-2023). *Journal of Academic Tourism Studies*, 5(1): 103-116.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca toplumların ayrılmaz bir parçası olan inanç sistemleri yaşamın farklı alanlarında kendini göstermiştir. Farklı din ve inançlarda kutsallık barındıran destinasyonlara ziyaretlerin başlaması ile seyahatin en eski türlerinden biri olan inanç turizmi (Rinschede, 1992) ortaya çıkmıştır. Bu açıdan turizm ve inançlar arasında bir bağ bulunduğu açıktır. Bu bağ kimi zaman inanılan dinin zorunlu görevlerinin yerine getirilmesini içerirken; kimi zaman yalnızca kişilerin manevi gereksinimlerini gidermeye yönelik olmaktadır (Sharpley ve Sundaram, 2005). Hem kutsal kabul edilen alanların hem de bu alanlardaki dini yapıların farklı motivasyonlarla milyonlarca insan tarafından ziyaret edilmesi inanç turizmini günümüz küresel turizm pazarının önemli bir olgusu haline getirmiş (Sharpley, 2009) ve bu turizm türü dünyada en fazla gelişim gösteren turizm türlerinden biri (Rosak-Szyrocka, vd., 2023) halini almıştır. Öyle ki inanç turizmine konu olan bazı kutsal alan ve yapılar günümüzün önemli turizm çekicilikleri arasında da yer almaktadır (Vukonic, 1998; Irimias, vd., 2016).

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü inanç turizmini; uluslararası düzeyde gerçekleştirilen dini etkinlik ve toplantılara katılmak, hac ziyaretleri yapmak, kutsal mekanları dini ya da farklı amaçlarla ziyaret etmek ile ilişkilendirmekte (UNWTO, 2021) ve 2020 yılında yayınladığı raporda uluslararası seyahatlerin yaklaşık %27'sinin dini nedenler, arkadaş ve akraba ziyareti ya da sağlık amacıyla yapıldığını belirtmektedir (UNWTO, 2020). İnanç turizmi kapsamındaki seyahatlere ilişkin daha belirgin bir istatistik ise yine Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü 2014 yılı raporunda yer almaktadır. Bu raporda yer alan bilgilere göre her yıl yaklaşık 300-330 milyon turist dünyanın önemli dini yerlerini ziyaret etmekte, 600 milyona yakın turist ise ulusal ya da uluslararası ölçekte, dini ya da manevi motivasyonla seyahat gerçekleştirmiştir (UNWTO, 2014).

Rosak-Szyrocka ve diğerleri (2023) dünyada özellikle son 30 yılda inanç turizminde görülen önemli gelişimin sadece dini nedenlerden kaynaklanmadığı; tarihi, ekonomik, coğrafi, sosyo-kültürel ya da politik etkenlerin de bu gelişimde etkili olduğunu belirtmektedir. Hatta günümüzde "inanç turizmi" kavramının güncel bir moda halini almaya başladığı ve inanç turizmine katılan turistlerin artık yalnızca dini nedenlerle değil, aynı zamanda kendisi için ek bir çekicilik unsuru olan "katma değeri elde etme" isteğiyle kutsal yerleri ziyaret ettiği düşünülmektedir (Rosak-Szyrocka, vd., 2023). Bu durum, geleceğin turizm pazarında giderek daha fazla önem kazanacağı düşünülen inanç temelli seyahatlerin, akademik açıdan da farklı yönleriyle araştırılması gerekliliğini doğurmaktadır.

Bu bilgiler ışığında hızla gelişen bir turizm türü olarak inanç turizmi kavramının özellikle turizm alanında yürütülen çok sayıda uluslararası akademik çalışmaya (Vukonić, 1992; Fleischer, 2000; Shuo et al., 2009; Olsen, 2010; Hyde & Harman, 2011; Sharpley & Jepson, 2011; Bond, et al., 2015; Shinde, 2015; Suntikul & Dorji, 2016; Kujawa, 2017; Liutikas, 2017; Terzidou, vd., 2017; Abror, vd., 2019) konu olduğu görülmekteyken; ilgili alan yazında ülkemizde yürütülen çalışmaların (Tapur, 2009; İbret, vd., 2015; Harunoğulları, 2016; Kunt ve Gülcan, 2017; Öner ve Cansu, 2019; Ayaz ve Eren, 2020; Çam ve Avcı, 2020; Kaya ve Kaya, 2022; Aylan ve Bildırcın, 2023; Değişgel, 2023) ulusal düzeyde ve benzer konular üzerinde yürütüldüğü görülmektedir. Diğer bir deyişle; Türkiye, sahip olduğu önemli inanç turizmi çekicilikleri ile uluslararası turizm pazarında önemli bir üstünlüğe sahip olmakla birlikte inanç turizmini konu alan akademik çalışmalar açısından öne çıkamamıştır. Bununla birlikte, akademik çalışmaların temelini oluşturan yüksek lisans ve doktora eğitimleri ülkemizde uzun yıllardır turizm bilim dalı için var olmakla birlikte; bir turizm türü olarak inanç turizminin lisansüstü tezlerde de yeterince incelenmediği görülmektedir.

Ülkemizde yüksek turizm potansiyeline sahip bir turizm türü olarak kabul edilen (Sargın, 2006; Güzel, 2010; Okuyucu ve Somuncu, 2013) ve gelecekte de önemli bir alan olacağı tahmin edilen inanç turizminin lisansüstü tezlerde daha fazla ele alınması, turistik ürünün gelişimi, tanıtımı ve sürdürülebilirliği açısından bir gerekliliktir. Ayrıca bir alana yönelik hazırlanan lisansüstü tezler; ilgili alandaki güncel gelişim ve değişimleri gözlemlemeye, yeni eğilimleri anlamaya ve alandaki

bazı sorunları belirlemeye yönelik olduğundan belli bir zaman aralığında incelenmesi önem taşımaktadır. Tüm bu nedenlerle çalışma “inanç turizmi” alanındaki tezlere yönelik olarak hazırlanmıştır. Çünkü alan yazında inanç turizmi konulu tezlerin incelendiği sınırlı sayıda çalışmanın (Karasakaloğlu, 2020; Özçoban, 2020) var olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda tezlerin belirli kriterler çerçevesinde bibliyometrik analizi yapılmış ve betimsel istatistikler ile bulgular elde edilmiştir.

Bu noktadan hareketle yürütülen bu çalışmanın temel amacı lisansüstü eğitimde inanç turizmi konusunu ele alan tezlerin belirlenen kriterler ışığında bibliyometrik analizini 25 yıllık bir süreç için (1998-2023) yapmak ve güncel veriler ile inanç turizmi literatürüne katkı sağlamaktır. Buna ek olarak çalışmanın ikincil amacı ise tezlerin “anahtar kelime” ve “öneriler” kısımlarının da incelenerek söz konusu çalışmaların alan yazına katkılarını ortaya koymaktır. Bu amaç çalışmayı geçmişte yürütülen benzer bibliyometrik çalışmalardan da farklı kılmaktadır.

Bu çalışmanın benzer çalışmalardan farkı betimsel bulguların yanı sıra tezlerin anahtar kelimeleri ve (varsa) öneriler kısımlarının da analiz edilmesi ve alanda yürütülen tüm tezlerin incelenmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Din farklı açılardan tanımlanabilir bir kavram olmakla birlikte (Aulet ve Vidal, 2018) en temel haliyle, “insanların yaşam sorunlarını ele almasına ve/ya da aşmasına olanak tanıyan insanüstü bir gücün varlığını kabul eden inançlar ve uygulamalar sistemi” olarak tanımlanmaktadır (Raj ve Morpeth, 2007). 'Din' kelimesinin Latince kökenli “birleştirmek, bağlamak” anlamı taşıyan “religare” fiilinden türediği ve genel olarak tanrısallıkla ilgili inançlar veya dogmalar dizisini ifade ettiği kabul edilmektedir (Aulet & Vidal, 2018). Türk Dil Kurumu ise din kavramını; inanılan ve bağlanan düşünce veya inanç, Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum ve bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen olarak tanımlamaktadır (TDK, 2024).

Dinin “seyahat” için bir ilham kaynağı oluşu aynı zamanda turizmin de en eski türünü doğurmuştur. Diğer bir deyişle, ilk çağlardan beri insanlar üstün güçleri yaşatmak ya da farklı dinsel amaçlarla -yerleşim yerlerine yakın ya da uzak- bazı kutsal mekânları ziyaret etmektedir (Raj ve Morpeth, 2007). Yaratılış gereği inanmaya yatkın bir varlık olarak açıklanan insan bireysel ve/veya toplumsal açıdan din kavramı ile karşılaşmakta ve bu durum kültürün şekillenmesinde, kültürün aktarımında ve değerlerin gelişiminde etkili olmuştur (Turan ve Meydan, 2019).

İnanç turizmi kavramının odağını da insanların dini gereksinimleri ve bu gereksinimleri karşılamak için yaptıkları seyahatler oluşturmaktadır. Henderson (2003) ve Çam ve Çelik (2021) tarih boyunca din kavramının seyahatler için güçlü bir motivasyon kaynağı olduğunu belirtmektedir. Çam ve Çelik (2021)'e göre din inançlara yönelik etkinliklerin oluşmasında ve gelişiminde önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. İnanç turizminin geleneksel olarak başlangıcı hac ziyaretleri olarak kabul edilse de günümüzde geleneksel hac turizminin dışında camiler, kiliseler ve tapınaklar gibi ibadet alanlarına olan seyahatler de inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. İnanç turizmi kapsamında ayrıca ritüeller, festivallere katılım ve dini törenlerle ilgili diğer çekiciliklere yönelik seyahatler de yer almaktadır (Henderson, 2003).

Kavram farklı yazarlarca tanımlanmıştır. Rinschede (1992) inanç turizmini dini amaçlı olarak yapılan geçici seyahatler olarak tanımlamaktadır. Kozak, vd. (2012) kavramı kutsal yerlere yönelik turizm etkinlikleri olarak ele alırken; Bingöl (2007) inanç turizmini “insanların sürekli olarak yaşadıkları, olağan gereksinimlerini karşıladıkları yerlerin dışında, dini gereksinimlerini yerine getirmek, inanç çekim merkezlerini görmek amacıyla yaptıkları gezilerin turizm olgusu içerisinde değerlendirilmesi” olarak tanımlamaktadır. Usta (2009) kavramı “dini otoritelerin emirleri doğrultusunda kutsal yerleri ziyaret etmek, hac gibi dinsel görevleri yerine getirmek amacıyla yapılan seyahatlerin ve konaklamaların oluşturduğu turizm hareketi” olarak ifade etmektedir. Richards (2007) inanç turizmini, “uluslararası turizm yazınında genel kabul gören biçimiyle, kutsal

yerlerin bu dinlere mensup turistlerce ziyaret edilmesine ilişkin faaliyetler bütünü” şeklinde açıklamaktadır. Özcan ve diğerleri (2019) ise inanç turizmini “farklı kültür ve inançlara sahip insanların, manevi ihtiyaçlarını karşılamak için dini açıdan önemli olduğunu düşündükleri yerlere seyahati” biçiminde tanımlamaktadır. Güzel (2010) ise inanç turizmi seyahatlerinin günahlardan arınmak, dini görevleri yerine getirmek, dini ziyaretlerden sonraki manevi huzur ve rahatlığa kavuşmak ve inançlara yönelik yerleri görme arzusu gibi nedenlerle yapıldığını vurgulamaktadır. Sargın (2006) ve Okuyucu ve Somuncu (2013) inanç turizmini “insanların inançları gereği kutsal buldukları yerleri ziyaretleri” olarak tanımlamakta ve bu ziyaretlerin sadece inananları değil aynı zamanda farklı inançlara meraklı kişiler tarafından da gerçekleştirildiğini vurgulamaktadır.

Diğer yandan; Tsironis’e göre (2022) inanç turizmi kavramı çok boyutludur ve sadece anıtları, kutsal emanetleri ve eserleri değil, aynı zamanda yerel toplulukların inançları, değerleri, sanatsal yönleri, efsaneleri ve yaşam tarzları gibi somut olmayan kültürel miras unsurlarını da içermektedir. Bu nedenle inanç motivasyonlu seyahat olgusunu analiz ederken farklı açılardan değerlendirmek gerekmektedir. Diğer bir deyişle inanç turizmi “sadece din bağlantılı bir yolculuk değil” aynı zamanda kültürel unsurların da gözlemlendiği somut ya da somut olmayan deneyimlere katılımı da içermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde inanç temelli faaliyetlere katılımın toplumsal ve kültürel açıdan da incelenmesi gerekmektedir.

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2023) verilerine göre ülkemizde lisansüstü eğitimin yürütüldüğü 582 enstitü, 34.381 anabilim dalı, 16.503 yüksek lisans programı ve 11.702 doktora programı bulunmaktadır. Turizm bilim dalındaki çalışmalar turizm işletmeciliği, turizm ve otel işletmeciliği, turizm işletmeciliği ve otelcilik ve turizm rehberliği ve benzeri farklı anabilim dallarında yürütülmektedir. Bu kapsamda araştırmanın yürütüldüğü süreçteki veriler incelendiğinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’nde temel konusu turizm olan toplam 7181 lisansüstü tezin bulunduğu görülmektedir. Tamamlanan tezlerin 5698’i yüksek lisans, 1481’i doktora ve 2’si sanatta yeterlik düzeyindedir. Turizmi konu alan toplam tezlerde inanç turizmini inceleyen toplam tez sayısı yalnızca 73’tür (YÖK Ulusal Tez Merkezi, 2023). Diğer bir deyişle turizm temel alanındaki tezler içinde inanç turizmi üzerine yürütülen tezlerin oranı %1,01 gibi düşük bir orandadır.

3. YÖNTEM

Araştırmada ilk olarak Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezinde bulunan ve 1998-2023 yılları arasında (25 yıl) inanç turizmi konusunda tamamlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin belirlenen kriterler doğrultusunda bibliyometrik analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bibliyometrik analiz, belirli bir alan ya da dönemde elde edilen çeşitli veri ve bilgilerin matematiksel ve istatistikî tekniklerle incelenmesi olarak tanımlanmakta (Evren ve Kozak, 2012) ve özellikle akademik çalışmaların yıllar içindeki gelişiminin incelenmesinde sıkça kullanılan bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Araştırmada öncelikle bibliyometrik analiz için 10 kriter belirlenmiştir. Bu kriterler; tezin düzeyi, yılı, hazırlandığı üniversite, enstitü, anabilim dalı, danışmanlığı yürütenin ünvanı, yayın dili, anahtar kelimeler, araştırma yöntemi ve örneklem grubu şeklinde adlandırılmıştır. Araştırma tezlerin betimlenmesi ve var olan durumun yorumlanmasını amaçladığından nitel araştırma türlerinden durum çalışması ile desenlenmiş ve veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın evrenini 1998-2023 yılları arasında tamamlanan inanç turizmi konulu lisansüstü tezler oluşturmaktadır. İlgili konuda ilk tamamlanan tez 1998 yılına ait olduğundan, bu yıl başlangıç yılı olarak alınmış ve çalışmanın yürütüldüğü Aralık 2023 tarihi ise bitiş yılı olarak belirlenmiştir. Araştırma doğrudan evren üzerinden yapılmış olup herhangi bir örnekleme yöntemi kullanılmamıştır. Toplamda 73 tane lisansüstü teze erişim sağlanmış ve tümünün değerlendirmeye alınması uygun görülmüştür. Araştırmada ayrıca ilgili tezler sonuç ve önerileri kapsamında da incelenmiştir. Çalışmada cevap aranan araştırma soruları şu şekildedir:

1. İnanç turizmi konulu tezler hangi düzeyde yürütülmüştür?
2. Tezler hangi yıl tamamlanmıştır?
3. Tezler hangi üniversite, enstitü ve anabilim dalında yürütülmüştür?
4. Tezlerin danışmanlığını yürüten akademisyenlerin unvan dağılımı nasıldır?
5. Tezlerin yayın dili nedir?
6. Tezlerde hangi anahtar kelimeler kullanılmıştır?
7. Tezlerde hangi araştırma yöntemi kullanılmıştır?
8. Tezlerde hangi örneklem grubu üzerinde araştırma yapılmıştır?
9. Tezlerin “öneriler” kısmında hangi kavram ve konular öne çıkmaktadır?

4. BULGULAR

İnanç turizmini konu alan 73 adet lisansüstü teze ilişkin elde edilen bibliyometrik veriler aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1’de lisansüstü tezlerin düzeylerine ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre tezlerin büyük bir kısmını (%93) yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. İnanç turizmi yalnızca 5 doktora tezinde araştırılmıştır.

Tablo 1. Lisansüstü Tezlerin Düzeylerine İlişkin Bulgular

Tezlerin Düzeyi	N	%
Yüksek Lisans	68	93
Doktora	5	7
<i>Toplam</i>	<i>73</i>	<i>100</i>

Tablo 2’de lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımı yer almaktadır. Veriler incelendiğinde inanç turizmi konulu tezlerin en çok 2019 (13 tez) yılında tamamlandığı görülmektedir. 2019 yılını 7’şer tez ile 2017, 2022 ve 2023 yılları ve 6 tez ile 2020 yılı takip etmektedir. Diğer yıllarda inanç turizmi konusunu ele alan tez sayısı 5 ya da 5’in altında kalmıştır. Ayrıca bazı yıllarda bu konuda hiç tez çalışması yapılmadığı görülmektedir (1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2006, 2007, 2008).

Tablo 2. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Çalışma Yılı	N	%
1998	1	1,37
2005	1	1,37
2009	2	2,74
2010	3	4,11
2011	3	4,11
2012	2	2,74
2013	2	2,74
2014	5	6,85
2015	2	2,74
2016	3	4,11
2017	7	9,59
2018	4	5,48
2019	13	17,81
2020	6	8,22
2021	5	6,85
2022	7	9,59
2023	7	9,59
<i>Toplam</i>	<i>73</i>	<i>100</i>

Tablo 3'te lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversiteler yer almaktadır. Buna göre inanç turizmi konulu tezler en çok Kastamonu Üniversitesi (10 adet), Dokuz Eylül Üniversitesi (7 adet), Gazi Üniversitesi (5 adet) bünyesinde hazırlanmıştır. Türkiye genelinde toplam 34 farklı üniversitede inanç turizmi konusunda bir tez tamamlanmıştır.

Tablo 3. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite	N	%
Kastamonu Üniversitesi	10	13,70
Dokuz Eylül Üniversitesi	7	9,59
Gazi Üniversitesi	5	6,85
İstanbul Üniversitesi	4	5,48
Ege Üniversitesi	4	5,48
Necmettin Erbakan Üniversitesi	3	4,11
Karabük Üniversitesi	3	4,11
Balıkesir Üniversitesi	2	2,74
Marmara Üniversitesi	2	2,74
Sakarya Üniversitesi	2	2,74
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	2,74
Trakya Üniversitesi	2	2,74
Gaziantep Üniversitesi	2	2,74
Batman Üniversitesi	2	2,74
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2	2,74
Mersin Üniversitesi	2	2,74
Atatürk Üniversitesi	2	2,74
Süleyman Demirel Üniversitesi	1	1,37
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	1	1,37
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi	1	1,37
Türk Hava Kurumu Üniversitesi	1	1,37
Düzce Üniversitesi	1	1,37
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	1,37
Adnan Menderes Üniversitesi	1	1,37
Dicle Üniversitesi	1	1,37
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1	1,37
Selçuk Üniversitesi	1	1,37
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi	1	1,37
İstanbul Aydın Üniversitesi	1	1,37
Akdeniz Üniversitesi	1	1,37
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi	1	1,37
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1	1,37
Şırnak Üniversitesi	1	1,37
Kırklareli Üniversitesi	1	1,37
Toplam	73	100

Tablo 4'te lisansüstü tezlerin bağlı buldukları enstitülere göre dağılımları yer almaktadır. Tabloya göre tezlerin büyük çoğunluğu Sosyal Bilimler Enstitüsü (%84,93) bünyesinde hazırlanmıştır.

Tablo 4. Lisansüstü Tezlerin Bağlı Buldukları Enstitülere Göre Dağılımları

Enstitü	N	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	62	84,93
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	7	9,59
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2	2,74
Fen Bilimleri Enstitüsü	1	1,37
Toplumsal Bilimler Enstitüsü	1	1,37
Toplam	73	100

Tablo 5'te tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları yer almaktadır. Buna göre inanç turizmi konulu tezlerin en çok Turizm İşletmeciliği anabilim dalında (36 tez) yürütüldüğü görülmektedir. 8 adet tez İşletme anabilim dalında, 6 adet tez ise Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik anabilim dalında yürütülmüştür. Turizm ve işletmecilik bilim dalları dışında yer alan anabilim dallarında da inanç turizminin incelendiği belirlenmiştir.

Tablo 5. Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımları

Anabilim Dalı	N	%
Turizm İşletmeciliği *	36	49,32
İşletme	8	10,96
Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik	6	8,22
Turizm Rehberliği	5	6,85
Turizm İşletmeciliği Eğitimi	3	4,11
Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği	2	2,74
Coğrafya	2	2,74
Turizm ve Otel İşletmeciliği	2	2,74
Felsefe ve Din Bilimleri	1	1,37
Mimarlık	1	1,37
Maliye ve Ekonomi	1	1,37
İstanbul Araştırmaları	1	1,37
Halkla İlişkiler ve Tanıtım	1	1,37
Turizm İşletmeciliği ve Sanat Tarihi	1	1,37
Ekoturizm Rehberliği	1	1,37
Sanat Tarihi	1	1,37
Kültürel Miras Alanlarının Yönetimi	1	1,37
Toplam	73	100
*Turizm İşletmeciliği Anabilim dalı adı altında yer alan 7 tez anabilim dalına bağlı yürütülen İnanç Turizmi programında tamamlanmıştır. Bu 7 tezden 4'ü Dokuz Eylül Üniversitesi, 3'ü Kastamonu Üniversitesi'nde bulunan İnanç Turizmi Yüksek Lisans Programı'na aittir.		

Tablo 6'da lisansüstü tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre araştırma kapsamındaki tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin %34'ü Doktor Öğretim Üyesi, %36'sı Doçent Doktor ve %30'u ise Profesör Doktor olarak görev yapmaktadır.

Tablo 6. Lisansüstü Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı

Danışman Ünvanı	N	%
Prof.Dr.	22	30,14
Doç.Dr.	26	35,62
Dr. Öğr. Üyesi	25	34,24
Toplam	73	100

Tablo 7'de tezlerin yayın diline göre dağılımı yer almaktadır. Buna göre ilgili konuda incelenen 73 tezin tamamı Türkçe dilinde yazılmıştır.

Tablo 7. Lisansüstü Tezlerin Yayın Diline Göre Dağılımı

Yayın Dili	N	%
Türkçe	73	100
Diğer diller	0	0
Toplam	73	100

Tablo 8'de ise tezlerde kullanılan tüm anahtar kelimeler yer almaktadır. Buna göre 73 tez çalışmasında toplam 306 anahtar kelimeye ulaşılmıştır. Çalışmanın temel konusu olan inanç turizmi, turizm ve inanç kelimeleri özellikle tek olarak tabloda belirtilmiş ancak anahtar kelimelerin sayıca çokluğu ve tezlerde benzer kavramların ele alınış biçimlerindeki farklılık/özellik göz önünde bulundurularak bu aşamada diğer kelimeler için bir gruplandırma yapmak gerekmiştir. Buna göre

anahtar kelimeler temel alanlarına göre ilişkilendirilerek gruplandırılmıştır. Tezlerde anahtar kelime olarak yer verilenler kısmında parantez içinde yer alan sayı kelimenin kaç farklı tezde anahtar kelime olarak yer aldığını ifade etmektedir. Diğerleri yalnızca bir tezde saptanmış anahtar kelimeyi temsil etmektedir. Bulgulara göre anahtar kelime olarak en fazla tercih edilen ortak kavram 61 tezde (%84) yer alan “inanç turizmi” olarak belirlenmiştir. 26 tezde “turizm” ve 8 tezde “inanç” kavramları da temel araştırma alanı ile bağlantılı anahtar kelimelerdir. Gruplandırma yapılan diğer anahtar kelimeler incelendiğinde ise 62 tezde (%85) tez konusu ya da araştırma alanı ile ilgili belli bir ülke, bölge, il, ilçe veya yerin mutlaka anahtar kelime olarak belirtildiği, 51 tezde (%70) dinler, dini yerler, dini uygulamalar ve öğretiler ile ilişkili kavramlara yer verildiği görülmüştür. Bunların dışında satın alma davranışı ve tüketici deneyimi, pazarlama ve tanıtım, kişiler, ürün çeşitlendirme, kültür, destinasyon, eğitim ve araştırma, yerel halk ve turizm işletmeleri / çalışanları, tarih, koruma, ekonomi ve kurumlar olarak farklı kategorilerde gruplandırılan anahtar kelimeler Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelime / Kelime Grupları		Tezlerde Kullanım Sayısı
İnanç Turizmi		61
Turizm		26
İnanç		8
Anahtar Kelime Genel Gruplama Türü	Tezlerde Anahtar Kelime Olarak Yer Verilenler	Sayı
Ülke, bölge, il, ilçe veya belirli bir yer/rota belirten anahtar kelimeler	Türkiye (2), Kazakistan, Özbekistan, Orta Asya, Türkistan, Anadolu, Güneydoğu, Ege Bölgesi, Batı Karadeniz, Kapadokya (2), Kastamonu (8), Şanlıurfa (3), İstanbul (2), Erzurum (2), Kırklareli, Manisa, Edirne, Adana, Mersin, Aksaray, İzmir, Diyarbakır, Kilis, Bilecik, Konya, Karaman, Şırnak, Afyonkarahisar, Trabzon, Van, Mardin, Kars, Antakya, Kuşadası, Midyat, Çeşme, İznik, Tillo, Demre, Myra, Nikaia, İpek Yolu, Göbeklitepe, İnanç Turizmi Koridoru, Ayasofya Müzesi, Sufi Yolu, Sufi Rotası, Hac Yolları, Yedi Kiliseler	62
Din-İbadet Yerleri-Dini Uygulamalar-Dini Mekanlar-Ritüeller-Akımlar-Öğretiler ve İlgili Kavramlar	Din (2), Dinler Tarihi, Çok Tanrılı Dinler, Kutsal Mekanlar, Kutsal Yer, Dini Tapınım, İlk Tapınım Mekanları, İslam, Tasavvuf (2), Mutasavvıf, Sufizm (2), Sufilik, Hac (3), Hac ve Umre (2), Umre, Umre Organizasyonu, Hac ve Umre Ziyaretleri, Türbe, Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi, Hz.Yuşa Türbesi, Yahya Efendi Türbesi, Telli Baba Türbesi, Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli Külliyesi, Halvetilik, Bahailik, Hristiyanlık (3), Süryaniler, Ekümenik Konsil, Kilise, Aziz Nikolaos Kilisesi, Tarihi Mezarlık, Sinagog, Anma ve Kutlama, Efsane, Kült, Sembol, Ritüel, Duvar Resimleri, İkonografi, Hıdrellez, Aşure, Adine Pilavı	51
Satın Alma Davranışı-Tüketici Motivasyonu-Turist Deneyimi ve Algısı	Satın Alma Davranışı, İnanç Turizminde Satın Alma Davranışı, Motivasyon, Seyahat Motivasyonları, Müşteri Memnuniyeti (2), Memnuniyet, Dini Seyahat Beklentisi, Dini Seyahat Deneyimi, İnanç Turisti Deneyimi, Algı, Mekan Algısı, Beş Duyu, Hizmet Kalitesi, Hediyelik Eşya, İnanç Turizminde Hediyelik Eşya,	16
Pazarlama ve Tanıtım	Pazarlama, Destinasyon Pazarlaması (2), Kutsal Yer Pazarlaması, Bütünleşik Pazarlama İletişimi, Seyahat Acentesi Pazarlaması, Deneyimsel Pazarlama, Duyusal Pazarlama, Tanıtma (2), Turistik Tanıtma, Turistik Tanıtım, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Halkla İlişkiler, Marka Değeri	15

Kişiler	Mevlana, Hz. Pir Şeyh Şaban-ı Veli (3), Hacı Bektaşî Veli, Ahmet Yesevi, Battalgazi, Aziz Pavlus, Aziz Yuhanna, St. Nikolas, Noel Baba, Konstantin, Helena	13
Ürün Çeşitlendirme-Turizm Türleri-Etkinlikler	Turistik Ürün (2), Turistik Ürün Çeşitlendirme, Turizm Çeşitleri, Kültür Turizmi, Din Turizmi, Etkinlik Turizmi, Arkeo-turizm, Alternatif Turizm, Sürdürülebilir Turizm, İnanç Turizmi Potansiyeli, İnanç Etkinlikleri	12
Kültür-Kültürel Unsurlar	Kültür (3), Kültürel Miraslar (2), Kültürel Rotalar, Türk Dünyası ve Kültürü, İnanç Turizmi Eserleri, Coğrafi İşareti Ürünler	9
Destinasyon	Destinasyon (5), Turizm Destinasyonu, İnanç Turizmi Destinasyonu, Destinasyon İmajı	8
Eğitim-Araştırma	Turizm Eğitimi, Turizm Fakültesi, Lisansüstü Tezler, İçerik Analizi, Bibliyometrik Analiz, Yarı Yapılandırılmış Görüşme, Servqual	7
Yerel Halk-Turizm İşletmeleri-Turizm Çalışanları-Turist	Yerel Halk, Genç Turist, Kadın, Seyahat Acentaları (2), Turist Rehberi	6
Tarih-Dönem	Sözlü Tarih, Tarih Öncesi Dönem, Türkiye Tarihi, Osmanlı	4
Koruma	Restorasyon, Konservasyon, Korunan alanlar	3
Ekonomi	Ekonomi, Turizm Ekonomisi, Yerel Kalkınma	3
Kurum ve Kuruluşlar	UNESCO, Diyanet İşleri Başkanlığı	2
73 Tezde Toplam Anahtar Kelime Sayısı		306

Tablo 9’da tezlerin araştırma yöntemlerine ilişkin veriler yer almaktadır. Buna göre 37 tezde nitel; 29 tezde nicel ve 2 tezde karma yöntem tercih edilmiştir. 5 tezde ise araştırma bulunmamaktadır.

Tablo 9. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	N	%
Nitel	37	50,68
Nicel	29	39,73
Karma	2	2,74
Araştırma yok (Derleme)	5	6,85
<i>Toplam</i>	73	100

Tablo 10’da ise araştırma yürütülen tezlerin örneklem gruplarına ilişkin veriler yer almaktadır. Bu kısımda araştırmaya yer verilmeyen ve derleme olarak yürütülmüş 5 tez çalışması kapsam dışı bırakılmıştır. Buna göre nitel, nicel ya da karma yöntemle araştırma yürütülen 68 tezde en fazla tercih edilen örneklem grubu yerli ve/veya yabancı turistler (31 tez), yerel halk ve diğer paydaşlar (15 tez) ve turist rehberleridir (6 tez).

Tablo 10. Araştırma İçeren Lisansüstü Tezlerin Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	N	%
Yerli ve/veya Yabancı Turistler	31	45,59
Yerel Halk ve Diğer Paydaşlar	15	22,06
Turist Rehberleri	6	8,82
Yöneticiler	5	7,35
Doküman ve Belgeler	4	5,88
Uzmanlar	4	5,88
Seyahat Acentaları	3	4,42
<i>Toplam</i>	68*	100

*Bu kısımda herhangi bir araştırma içermeyen 5 tez çalışması değerlendirme dışı tutulmuştur.

Araştırmanın son kısmında lisansüstü tezlerde sunulan öneriler incelenmiştir. Bu aşamada tez çalışmalarını yürüten araştırmacılarının elde ettikleri sonuçlara bağlı olarak sundukları öneriler öncelikle listelenmiş ve daha sonra ilgili başlıklar altında gruplandırılmıştır. Buna göre tezlerin

sonuç ve öneriler kısmında en fazla tekrarlanan öneriler 4 ana tema altında gruplandırılmış ve Tablo 11'deki gibi özetlenmiştir. Tablo 11'e göre ilgili alandaki tezlerde önerilerin en fazla yoğunlaştığı temalar; (a) restorasyon / yenileme / koruma ve denetim, (b) istihdam, (c) tanıtım / pazarlama / deneyim ve (d) turizm işletmeleri olarak belirlenmiştir.

Tablo 11. Lisansüstü Tezlerde Tekrarlanan Öneriler

<i>Tema</i>	<i>Tekrarlanan Öneriler</i>
Restorasyon - Yenileme - Varlıkların Korunması - Denetim	<ul style="list-style-type: none">• Yapıların aslına uygun restore edilmesi ve düzenli olarak bakım-onarım işlemlerinin yapılması• Onarım ve yenilemelerde yapı ve şehir bütünlüğünün bozulmamasına dikkat edilmesi• Turizmden elde edilen gelirle kültürel varlıkların korunmasının sağlanması• Turistik yerlerin güzergahlarında yetersiz aydınlatma, otopark, yön levhalarının tamamlanması• Yollardaki tabela ve yön bildiren levhaların yenilenmesi• İnanç turizmi destinasyonlarına ziyaret düzenleyen işletmelerin gerekli birimlerce denetlenmesi
İstihdam	<ul style="list-style-type: none">• İlgili alanda hizmet verecek yeterli ve nitelikli personel sağlanması• Hac ve Umre seyahati için personelin gerekli eğitimi alması• Restorasyonu tamamlanan kilise ve sinagoglar için din görevlisi temin edilmesi• İlgili alandaki girişimcilere ilgili kurumlar tarafından eğitim ve kredi desteği sağlanması• El sanatları ile hediyelik eşya üretimi konusunda meslek edindirme kurslarının açılması• Yerel halkın bulunduğu bölge ve ülke turizmi ile bölgesindeki turizm çeşitleri ile ilgili eğitim alması
Tanıtım	<ul style="list-style-type: none">• Destinasyonların inanç turizmi potansiyelini arttırıcı, yenilikçi girişimlerde bulunulması• İnanç turizmi açısından potansiyele sahip destinasyonlarda düşük sezonda ziyaretçi sayısını arttırıcı organizasyonlara yönelik çalışmalar yapılması• Tanıtım faaliyetleri için gelişen teknoloji ve popüler sosyal medya araçlarının etkin kullanılması• 3. yaş turizmine yönelik tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi• Destinasyonların farklı inanç grupları ya da mezhepler için çekici hale getirilmesi• İnanç turizmi açısından potansiyele sahip destinasyonlar için tanıtım faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ve yerli ve yabancı fuarlara katılımın arttırılması• İnanç turizmine yönelik hedef kitlenin belirlenmesi ve hedef kitleye uygun çalışmalar yapılması• Ülkemizin inanç turizminde öne çıktığı destinasyonlarda UNESCO gibi kurumlarla ortak çalışmalar yürütülmesi• Destinasyon tanıtımlarının profesyonel turist rehberleri tarafından yapılmasının sağlanması ve kaçak rehberliğin önlenmesi• Tanıtım için reklam faaliyetlerinde akılda kalıcı sloganlar üretilmesi ve kullanılması• Hıristiyan ve Yahudilerin kutsal kabul ettiği mekanlarda, onların özel günlerinde ayin-tören-kutlama yapılarak bölgeye dikkat çekilmesi• Dini yapıları anlatan broşürlerin eksiksiz ve doğru bir şekilde hazırlanması• Türbelerin inanç turizmi turlarına daha çok dahil edilmesi,• Ziyaretçilerin bulunduğu bölgede farklı turizm çeşitlerine de yönlendirilmesi

Turizm İşletmeleri (Konaklama - Yiyecek- İçecek - Eğlence - Ulaştırma, Hediyelik Eşya)	<ul style="list-style-type: none">• Bazı destinasyonlarda konaklama imkanlarının iyileştirilmesi ve yatak kapasitelerinin artırılması• Bazı şehirlerde bulunan tarihi evlerin restorasyonunun tamamlanması ve bu yapıların butik otele dönüştürülerek yatak sayısının artırılması• Turistik destinasyonlara uçak seferlerinin daha sık yapılması ve karayollarının daha güvenilir hale getirilmesi• Yeme-içme ve eğlence yerlerinin yetersiz olduğu destinasyonlarda bu soruna çözümler üretilmesi• İnanç turizmi kapsamında düzenlenen özel etkinlikler için sunulan sebze-meyve ve yöresel kıyafetlerin özenli bir şekilde sunulmasının sağlanması• Anadolu'daki el sanatlarından hediyelik eşyalar üretilmesi
---	---

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnanç turizmini konu alan lisansüstü tezlere yönelik olarak yürütülen bu çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde öncelikle ilgili alandaki tezlerin büyük bir kısmının yüksek lisans düzeyinde yürütülmüş olduğu görülmektedir. Konunun doktora düzeyinde oldukça az çalışılmış olması dikkat çekici bir bulgudur ve durumun olası nedenleri gelecek çalışmalarda incelenmelidir.

Tezlerin yıllara göre dağılımları incelendiğinde inanç turizmi konusunun özellikle 2019 yılında 13 araştırmacı tarafından tercih edildiği ve benzer biçimde 2017, 2020, 2022 ve 2023 yıllarında da konunun görece fazla çalışmada ele alındığı görülmektedir. Bu durum özellikle yakın zamanda inanç turizminin artan önemi ve fazla çalışılmamış bir turizm türü olması ile açıklanabilir. Söz konusu tezlerin hazırlandığı üniversitelerde ilk sırada Kastamonu Üniversitesi, ikinci sırada ise Dokuz Eylül Üniversitesi yer almaktadır. Bu durum bu iki üniversitede de "İnanç Turizmi Yüksek Lisans" programının aktif biçimde sürdürülüyor olması ile ilişkilendirilebilir. İnanç turizmi tezlerinin büyük çoğunluğunun Sosyal Bilimler Enstitüleri bünyesinde özellikle Turizm İşletmeciliği anabilim dalında yürütüldüğü de elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Bu kısımdaki veriler detaylı biçimde incelendiğinde farklı anabilim dallarında da (felsefe ve din bilimleri, mimarlık, sanat tarihi, coğrafya, halka ilişkiler ve tanıtım gibi) inanç turizmi konusunun ele alındığı görülmektedir. Bu durum turizmin disiplinler arası çalışmalara uygunluğunu göstermekte ve farklı bilim dallarından bakış açılarının yansıtılmasına da olanak vermektedir.

Tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımlarında ise önemli bir farklılık gözlenmemektedir. İlgili alandaki lisansüstü tezlerin tamamının Türkçe dilinde yazıldığı da bulgular arasında yer almaktadır. Lisansüstü eğitimin önemli bir bileşeni olan tezlerin yabancı dillerde yazılması çalışmaların uluslararası alanda ulaşılabilirliğini arttıracaktır. Ayrıca ülkemiz açısından yüksek bir potansiyele sahip olan, dikkat çeken ve gelişen bir turizm türü olarak inanç turizmine yönelik akademik çalışmalarda yabancı dil kullanımının tercih edilmesinin tanıtıma da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tezlerin anahtar kelimelerine yönelik bulgular incelendiğinde toplam 306 anahtar kelimeye ulaşılmıştır. Anahtar kelime olarak en fazla tercih edilen ortak kavramın 61 tezde yer alan "inanç turizmi" olduğu belirlenmiştir. Gruplandırma yapılan diğer anahtar kelimeler incelendiğinde ise 62 tezde belli bir ülke, bölge, il, ilçe veya yerin mutlaka anahtar kelime olarak belirtildiği, 51 tezde dinler, dini yerler, dini uygulamalar ve öğretiler ile ilişkili kavramlara yer verildiği görülmüştür. Anahtar kelimelerin tezlerde temel olarak ele alınan konulara yönelik olarak belirlendiği düşünüldüğünde ilgili alandaki tezlerin çoğunlukla inanç turizmi potansiyeline sahip bir destinasyona yönelik olarak hazırlandığı ve bu destinasyondaki dini uygulamalar, öğretiler, akımlar ve ritüelleri konu aldığı anlaşılmaktadır.

Diğer yandan, araştırma bulgularına göre tezlerde nitel araştırma yöntemlerinin daha çok tercih edildiği ve söz konusu çalışmalarda örneklem grubu olarak en fazla yerli ve yabancı turistler ile yerel halkın tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Tez çalışmalarının konularıyla da ilişkili olarak araştırmacıların özellikle tüketici deneyimi, paydaş algıları, müşteri memnuniyeti, yerel halkın bakışı, işletmecilerin bakışı, satın alma davranışı ve turizm potansiyelinin belirlenmesi gibi konulara

yönelmiş olmalarının araştırma yöntemi ve örneklem seçiminde etkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü özellikle son yıllarda söz konusu konuları ele alan farklı çalışmalarda da nitel yöntemlerin derinlemesine bilgi vermesi özelliği ile daha sık tercih edildiği bilinmektedir.

Araştırmanın son kısmında ise lisansüstü tezlerde sunulan öneriler incelenmiş ve sunulan öneriler temalara göre gruplandırılmıştır. Buna göre tezlerde önerilerin en fazla yoğunlaştığı temalar; genelde turizm destinasyonlarının tanıtımı ve pazarlamasına yönelikken, inanç turizmi özelinde belli merkezlerdeki yapıların restorasyonu ve korunması ile bu yerlerde turizm işletmelerinin yetersizliğinin giderilmesi yönündedir. Diğer bir deyişle; inanç turizmini konu alan tezlerin çoğunda sunulan önerilerin turizm sektörüne yönelik genel önerileri içerdiği, inanç turizmine yönelik çarpıcı önerilerin sunulmadığı belirlenmiştir. Özellikle yüksek potansiyele sahip inanç turizmi destinasyonlarına (ülke, bölge, il, ilçe, mekan, ibadet yerleri ya da kutsal mekanlar gibi) yönelik yürütülen tez çalışmalarında söz konusu yerde inanç turizminin gelişimine yönelik daha yenilikçi, uygulanabilir ve çarpıcı önerilerde bulunulmasının hem mevcut turizm türünün gelişimine; hem de akademik yazına yeni katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak inanç turizmi alanında yürütülmesi planlanan gelecekteki tez çalışmaları için şu öneriler sunulabilir.

- İnanç turizmi konusunun doktora düzeyindeki tezlerde incelenmesi teşvik edilmelidir.
- Tezlerin farklı dillerde yazılması uluslararası alanda görünürlülüğü açısından gereklidir.
- Mevcut tezlerde sıkça benzer biçimde incelenmiş konular yerine alanla ilişkili farklı konuların seçilmesine dikkat edilmeli ve tez konuları çeşitlendirilmelidir.
- Tezlerde araştırma sonuçlarına bağlı olarak uygulamaya yönelik önerilere mutlaka yer verilmelidir.
- Tezlerde semavi dinler dışındaki inançlar üzerine de çalışmalar yapılmalıdır.
- Tezlerde farklı örneklem grupları ile araştırmalar yürütülmeli ve önemli kamu kurum ve kuruluşları da araştırmalara dahil edilmelidir.
- İnanç turizmine özgü lisansüstü programların sayıca artırılması alana özgü bilimsel çalışmaları da arttıracaktır.

Kaynakça

- Abror, A., Wardi, Y., Trinanda, O. and Patrisia, D. (2019). The Impact of Halal Tourism, Customer Engagement on Satisfaction: Moderating Effect of Religiosity. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 24(7), 633-643.
- Aulet, S., ve Vidal, D. (2018). Tourism and Religion: Sacred Spaces as Transmitters of Heritage Values. *Church, Communication and Culture*, 3(3), 237-259.
- Ayaz, N. ve Eren, M. (2020). Türkiye'de İnanç Turizmi Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 284-300.
- Aylan, S. ve Bildircin, C. (2023). Sardes'in İnanç Turizm Potansiyeli ve Turizm Açısından Kullanılabilirliği. *Academic Social Resources Journal*, 8(56), 4430-4436.
- Bingöl, Z. (2007). *Gelenekten Evrensel Anadolu'da İnanç Turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bond, N., Packer, J. and Ballantyne, R. (2015). Exploring Visitor Experiences, Activities and Benefits at Three Religious Tourism Sites. *International Journal of Tourism Research*, 17(5), 471-481.
- Çam, O. ve Avcı, M. (2020). İnanç Turizmi Faaliyetlerine Yönelik Olumsuz Etki Eden Faktörlerin Araştırılması: Kastamonu Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 259-270.
- Değişgel, S. (2023). Adana'nın İnanç Turizmi Potansiyeli ve Yerel Halkın İnanç Turizmi ile İlgili Görüşleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 122-140.

- Evren, S., ve Kozak, N. (2012). Türkiye’de 2000-2010 Yılları Arasında Yayımlanan Turizm Konulu Makalelerin Bibliyometrik Analizi. VI. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Bildiri Kitabı içinde (s.250-267). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Fleischer, A. (2000). The Tourist behind the Pilgrim in the Holy Land. *International Journal of Hospitality Management*, 19(3), 311-326.
- Güzel, Ö. (2010). Turistik Ürün Çeşitlendirmesi Kapsamında Yeni Bir Dinamik: İnanç Turizmi, *Vizyoner Dergisi*, 2, 87-100.
- Harunoğulları, M. (2016). Kilis’in İnanç Turizmi Potansiyeli ve Kutsal Mekanları. *Journal of Turkish Studies*, 11(21), 177-210.
- Henderson, J.C. (2003). Managing Tourism and Islam in Peninsular Malaysia. *Tourism Management*, 24, 447-456.
- Hyde, K. F. and Harman, S. (2011). Motives for a Secular Pilgrimage to the Gallipoli Battlefields. *Tourism Management*, 32(6), 1343-1351.
- Irimias, A., Mitev, A. and Michalko, G. (2016). Demographic Characteristics Influencing Religious Tourism Behaviour: Evidence Form a Central-Eastern-European Country. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 4, 19-32.
- İbret, Ü., Aydınöz, D. ve Uğurlu, M. (2015). Kastamonu Şehrinde Kültür ve İnanç Turizmi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 239-269.
- Karasakaloğlu, B. (2020). İnanç Turizmi Alanındaki Çalışmaların Bibliyometrik Analizi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1010-1027.
- Kaya, M. C. ve Kaya, E. (2022). Sümela Manastırı’nın İnanç Turizmi Potansiyeli Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 46-61.
- Kozak, N., Akoğlan Kozak, M. ve Kozak, M. (2012). *Genel Turizm, İlkeler – Kavramlar* (13. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kujawa, J. (2017). Spiritual Tourism as a Quest. *Tourism Management Perspectives*, 24, 193-200.
- Kunt, S. ve Gülcan, B. (2017). Türkiye İnanç Turizminde Zenginleşmemiş Bir Ürün: Yedi Kiliseler. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(1- Special Issue), 184-206.
- Liutikas, D. (2017). The Manifestation of Values and Identity in Travelling: The Social Engagement of Pilgrimage. *Tourism Management Perspectives*, 24, 217-224.
- Okuyucu, A. ve Somuncu, M. (2013). Türkiye’de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek. *International Conference on Religious Tourism and Tolerance Proceedings*, 9-12 Mayıs 2013, Konya, Türkiye, 627-643.
- Olsen, D. H. (2010). Pilgrims, Tourists and Max Weber's" Ideal Types". *Annals of Tourism Research*, 37(3), 848-851.
- Öner, S. ve Sedat, Ö. ve Cansu, E. (2019). Ankara’nın İnanç Turizmi Potansiyeli ve Yerel Halkın İnanç Turizmi Bakış Açısına Yönelik Çıkarımsal Analizi. *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 8(1), 84-105.
- Özcan, C. C., Bişkin, F. and Şimşek, Ç. (2019). Regional Economic Effects and Marketing of Religious Tourism: The Case of Konya. In *Handbook of Research on Socio-Economic Impacts of Religious Tourism and Pilgrimage*, (p. 250-274) USA: IGI Global.
- Özçoban, E. (2020). İnanç Turizmi Alanında Yayımlanan Yüksek Lisans ve Doktora Tezlerinin Bibliyometrik Analizi (1998-2019). *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(3), 1363-1375.
- Raj, R. ve Morpeth, N. D. (2007). Introduction: Establishing Linkages between Religious Travel and Tourism, In *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management: An International Perspective*, 1-14. Oxford: CABI.
- Richards, G. (2007). Culture and Authenticity in a Traditional Event: The Views of Producers, Residents, and Visitors in Barcelona. *Event Management*, 11(1-2), 33-44.
- Rinschede, G. (1992). Forms of Religious Tourism. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 51-67.

- Rosak-Szyrocka, J., Żywiolek, J., Wolniak, R. and Santos, G. (2023). Main Reason for Religious Tourism-from a Quantitative Analysis to a Model. *International Journal for Quality Research*, 17(1), 109-120.
- Sargın, S. (2006). Yalvaç'ta İnanç Turizmi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 2, 1-18.
- Sharpley, R. (2009). Tourism, Religion and Spirituality. In *The Sage Handbook of Tourism Studies T.Jamal & M. Robinson (Eds.)*, 237-253, London: Sage Publications.
- Sharpley, R. and Jepson, D. (2011). Rural Tourism: A Spiritual Experience? *Annals of Tourism Research*, 38(1), 52-71.
- Sharpley, R., and Sundaram, P. (2005). Tourism: A Sacred Journey? The Case of Ashram Tourism, India. *International Journal of Tourism Research*, 7(3), 161-171.
- Shinde, K. A. (2015). Religious Tourism and Religious Tolerance: Insights from Pilgrimage Sites in India. *Tourism Review*, 70(3), 179-196.
- Shuo, Y. S. S., Ryan, C. and Liu, G. M. (2009). Taoism, Temples and Tourists: The Case of Mazu Pilgrimage Tourism. *Tourism Management*, 30(4), 581-588.
- Suntikul, W. and Dorji, U. (2016). Local Perspectives on the Impact of Tourism on Religious Festivals in Bhutan. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 21(7), 741-762.
- Tapur, T. (2009). Konya İlinde Kültür ve İnanç Turizmi. *Journal of International Social Research*, 2(9), 473-492.
- Terzidou, M., Scarles, C. and Saunders, M. N. (2017). Religiousness as Tourist Performances: A case Study of Greek Orthodox Pilgrimage. *Annals of Tourism Research*, 66, 116-129.
- Tsironis, C. N. (2022). Pilgrimage and Religious Tourism in Society, in the Wake of the COVID-19 Pandemic: A Paradigmatic Focus on 'St. Paul's Route' in the Central Macedonia Region, Greece. *Religions*, 13(10), 887.
- Turan, E, Z ve Meydan, A. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Din Kültürü Görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29 (1), 79-89.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2024). Din, Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr> Erişim Tarihi: 16.05.2024.
- UNWTO (2014). Tourism Can Protect and Promote Religious Heritage PR No: Available online: <https://www.unwto.org/archive/europe/press-release/2014-12-10/tourism-can-protect-and-promote-religious-heritage> Date of Access: 18 December 2023.
- UNWTO (2020). International Tourism Highlights. Madrid: World Tourism Organization. Available online: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456> Date of Access: 18 December 2023.
- UNWTO (2021). Conceptual Guidance on Tourism Statistics in the COVID-19 Context. Madrid: World Tourism Organization Publication.
- Usta, Ö. (2009). *Turizm: Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Vukonić, B. (1992). Medjugorje's Religion and Tourism Connection. *Annals of Tourism Research*, 19(1), 79-91.
- Vukonić, B. (1998). Religious Tourism: Economic Value or an Empty Box? *Zagreb International Review of Economics & Business*, 1(1), 83-94.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (2023). Birim İstatistikleri, Türlerine Göre Birimler, Erişim Adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr> Erişim Tarihi: 18.12.2023.
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ulusal Tez Merkezi (2023). Turizm Konulu Tezler, Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim Tarihi: 01.12.2023.